

Zingeving behoeften en -vraagstukken van jongeren in het voortgezet speciaal onderwijs

Soms, 's nachts, in het diepst van de nacht, als ik dan wakker ben... Dan denk ik: hoe ben ik hier gekomen? Waarom? Wat doe ik hier eigenlijk? (MILAN, 15 JAAR)

Er wordt veel gesproken over jongeren en zingeving. Wat zeggen zij zelf? Wat zijn hun behoeften en vraagstukken als het om zingeving gaat? Onlangs deed ik onderzoek in het kader van de Master Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit naar de zingeving behoeften en -vraagstukken die spelen bij jongeren binnen het voortgezet speciaal onderwijs (vso), hoe daarin (al dan niet) werd voorzien en welke rol een geestelijk verzorger hierin zou kunnen spelen binnen deze vorm van onderwijs. Met dit artikel geef ik graag een inkijk in de belangrijkste bevindingen van het onderzoek.

Jongeren in het vso

Vrijwel alle jongeren zijn gedurende hun adolescentie bezig met levensvragen en betekenisverlening. Hiermee bezig zijn is een natuurlijk onderdeel van de fase waarin zij verkeren: jongeren proberen hun nieuwe intellectuele mogelijkheden toe te passen op morele waarden, politiek en religie (Delfos, 2004). Maar jongeren in het vso dragen meestentijds een flinke last met zich mee: ze zijn behept met een combinatie van (psychische) stoornissen, concentratieproblemen, internaliserend of juist externaliserend gedrag en/of een disharmonisch ontwikkelingsprofiel (Warrens, de Boer & Bijstra, 2023). Tel daarbij

op dat veel van deze jongeren in hoge mate te maken hebben met verlieservaringen die voortkomen uit uithuisplaatsing of ondertoezichtstelling, maar ook 'kleiner': een jongere binnen het vso heeft meestentijds niet voor deze school gekozen en wordt dus weggehaald bij (school)vrienden en familieleden. Vso-scholen zijn vaak niet in de buurt, wat betekent dat de jongere met de taxi naar school moet komen (verlies van autonomie, vrijheidsbeperking), om nog maar te zwijgen over het 'gezichtsverlies', wanneer je in je omgeving moet toegeven dat je naar een vso moet vertrekken omdat het op een reguliere school 'niet lukt'. Kortom, jongeren in het vso vormen een

bijzondere, zeer kwetsbare groep die al veel hebben meegemaakt in hun leven.

Voor mijn onderzoek interviewde ik 34 leerlingen in de leeftijd van 14 tot en met 18 jaar en 18 personeelsleden (docenten, pedagogisch medewerkers, directie) van vso-scholen in Noord-Brabant en Limburg. Op basis van de analyse van de gegevens die ik met de interviews ophaalde, presenteer ik hieronder een aantal belangrijke inzichten over hun zingevingsbehoeften en -vraagstukken.

Identiteit en stigma

Wat Van den Bulk zegt over sociale identiteit en stigma slaat de spijker op zijn kop wanneer het gaat over jongeren binnen het vso:

Wanneer de sociale identiteit door een stigma kwetsbaarder is, ontstaat er een sterkere afhankelijkheid van de mening van anderen over wie men is en wat men waard is. Er ontstaat een grotere gevoeligheid voor respect, niet alleen individueel, maar ook als groep is men gevoeliger voor, en afhankelijker van de waardering van anderen. De behoefte aan het handhaven van een positief zelfbeeld, het individueel of collectief zelfhandhavingsmotief, is waarschijnlijk sterker in situaties waarin de persoon geen mogelijkheid ziet om de eigen situatie te verbeteren en waarbij het om een gedwongen situatie gaat die men moeilijk kan verlaten. Dit kunnen situaties zijn die angst oproepen, die bedreigend zijn of uitzichtloos (Van den Bulk, 2011).

Het stigma van vso-leerlingen is dat 'er moet wel iets mis met je zijn als je op het vso zit' (De Boer, Warrens & Bijstra, 2023). Tel hierbij op dat jongeren het idee hebben dat spreken over zingeving 'zweverig' en 'raar' is en dat er, zeker

in ingewikkelde thuissituaties, weinig ruimte is om hierover te spreken, en je hebt een prachtig pakket waardoor jongeren er niet aan toekomen om het gesprek aan te gaan.

Individualisering en pragmatisme

"In de huidige maatschappij," zo zegt Versantvoort (2022), "staat het individu centraal, samen met pragmatisme: het leven is gericht op cijfers, nut, prestaties, efficiëntie en zelfbepaling."

Deze maatschappelijke context heeft ook gevolgen voor de invulling van onze zingevingsbehoeften: door individualisering zijn mensen steeds meer op zichzelf aangewezen wanneer het gaat over betekenisverlening en zingeving en door het pragmatisme blijft zingeving steeds vaker op het alledaagse niveau 'hangen' en wordt het instrumenteel benaderd. Voor velen gaat 'zingeving' in eerste instantie over zaken als: 'doelen bereiken', 'diploma behalen' en 'het vinden van een goede baan'. Aan de oppervlakte gaan gesprekken met jongeren vaak over het verdienen van geld, de hoogte van materiële waarden en het aantal likes op sociale media. Wie er echter in slaagt om door te vragen, ontlokt ook andere voorstellingen bij jongeren.

Zingevingsbehoeften van jongeren

En nu de jongeren zelf. Jongeren geven aan dat zij wel degelijk behoefte hebben aan gesprekken over zingeving, hoewel zij hier niet altijd specifiek naar vragen. Dit heeft te maken met de algehele kijk op spreken over zingeving: jongeren hebben het idee dat dit 'zweverig' of 'raar' is en beginnen er dan maar niet over. Daarnaast is er in de (vaak ingewikkelde) thuissituatie weinig ruimte om hierover te spreken.

Anders gezegd: volwassenen stellen niet altijd (vaak niet) de goede vragen aan jongeren. Ruim een derde van de geïnterviewde jongeren gaf aan dat zij over zingeving op school zou willen praten en dat het hen niet zo veel uitmaakt wie met hen spreekt. Wel geven ze aan duidelijke behoeften te hebben als het gaat over de attitude van de gesprekspartner: vertrouwelijkheid, begrip tonen, maar vooral goed luisteren. En met 'goed luisteren' bedoelen zij niet het bieden van een luisterend oor, zoals Jessie (17 jaar) opmerkte: "dan maken ze ruimte voor een gesprek, maar vervolgens moet er direct een oplossing op tafel komen". De jongeren willen dat je samen met hen stilstaat bij hetgeen zij te vertellen hebben. Kortom: jongeren hebben behoefte aan volwassenen (alsook leeftijdsgenoten) om te spreken over zingeving, mits zij hen de goede vragen stellen en goed kunnen luisteren.

Zingevingaanbod op school

Eén van de docenten zei tijdens het interview:

Wij leven in een prestatiecultuur waar te weinig ruimte is voor zingeving, spiritualiteit en bewustwording. Ratio is in onze cultuur sterk op de voorgrond. Het is zo belangrijk dat jongeren leren dat juist zingeving, gevoelens en emoties van essentieel belang zijn in het leven.

Het gros van de geïnterviewde personeelsleden vindt het bezig zijn met zingeving behoeften en -vraagstukken een pedagogische opdracht van de school. Toch geeft het overgrote deel aan dat zij dit zelf meestentijds niet oppakken gedurende de schooldag. De belangrijkste reden die genoemd werd was het gebrek aan kennis, vaardigheden en onder-

steuning hierin. Maar ook werkdruk, tijd en ruimte waren veelgenoemde items.

Gelukkig zijn er af en toe wel zingevingsgesprekken op school. Een enkele docent snijdt een zingevingsonderwerp aan door een prikkelende vraag te stellen ('wat denken jullie dat er na de dood is?'), maar ook als onderdeel van sociale vaardigheidstraining of lessen maatschappijleer en burgerschap, om jongeren te leren een mening te formuleren, naar elkaar te leren luisteren en om bewustwording van verschillende normen en waarden te creëren. Wanneer een jongere tijdens een willekeurige les een zingevingsvraag stelt, proberen de meeste docenten daar even op in te gaan. Zo zei een docent:

Leerlingen vinden in elk vak wel iets dat hen prikkelt en aanzet tot het stellen van andere vragen. Als dit aan bod komt, dan neem ik de tijd en laat ik mijn lesdoel varen, want dit is veel belangrijker.

Een geestelijk verzorger op school

Uit mijn onderzoek komt naar voren dat jongeren wel degelijk behoeften hebben aan begeleiding en gesprekken wanneer het gaat om zingeving en dat onderwijspersoneel het belang ervan inziet om dit op school vorm te geven. Geestelijk verzorgers zouden hier uitermate geschikt voor zijn, om dat zij vaardigheden en attitudes bezitten om inzicht te krijgen in wat er speelt bij jongeren en hen te helpen tot bewustwording daarvan.

Hoe ik het voor me zie? Ik zie een 'reizende geestelijk verzorger'. Al dan niet direct verbonden aan een schoolorganisatie, die structureel een of enkele dagen per week aanwezig is op verschillende scholen. Deze reizende geestelijk verzorger is zichtbaar binnen de organisatie

voor zowel de jongeren als het personeel. Het is iemand met de juiste attitude en die oprecht is in zijn contact met de ander. Als jongeren voelen dat je dit oprecht doet, dan maakt het meestentijds niet uit of je een vertrouwd gezicht bent of niet; het gaat erom dat je betrouwbaar bent. Deze geestelijk verzorger kan een breed scala aan ondersteuning bieden; los van individuele- of groepsgesprekken met jongeren, zou er ruimte moeten zijn om het personeel te ondersteunen. Te denken valt aan inzicht bieden in de zingewereld van jongeren, adviseren over interessante gespreksthema's en achtergrondinformatie, inzicht bieden in gespreksvaardigheden en de juiste luisterattitude, samen met personeel reflecteren op door hen gevoerde gesprekken of lessen, maar (indien de geestelijk verzorger in kwestie affiniteit en ervaring heeft met groepsdynamica) zou er zelfs ruimte mogen zijn voor het aanbieden van gastlessen over bepaalde thema's, waarna de docent (ondersteund door de geestelijk verzorger) het gesprek hierover aangaat met de groep.

Verder is er tijdens de interviews gesproken over wie deze geestelijk verzorger zou moeten zijn: een bekende van de leerlingen, docent met GV-taak, iemand van buitenaf? Moran (2014) zegt hierover dat in Ierland de geestelijk verzorger op school zich juist verre houdt van lesgeven, om zo rolverwarring en -spanning te voorkomen. Of dat in Nederland ook zo past, moet nader onderzocht worden.

Het gesprek over zingewereld als vrijplaats

Het onderwijspersoneel ziet wel heil in het aanbieden van geestelijke verzorging op school. Voor hen zitten de voordelen, los van de ondersteuning die geboden kan worden,

met name in de ruimte die een geestelijk verzorger heeft, in tegenstelling tot de mentoren zelf, die door hoge werkdruk en volle klassen weinig ruimte voelen voor zingewereldsgesprekken. En dan wordt ook de vrijplaats genoemd: jongeren binnen het vso hebben veel gesprekken en begeleiding, meestentijds gekoppeld aan behandelplannen, doelen en een grote groep betrokkenen. Ze voelen hierdoor niet altijd de ruimte en veiligheid om alles te delen wat er in hen omgaat. Binnen de vrijplaats is er vrijheid om zaken bespreekbaar te maken, zonder dat dit direct terugkomt in een ontwikkelplan of doorgegeven wordt aan andere volwassenen en zo'n gesprek wordt vermoedelijk anders ervaren door de jongere en zal de drempel verlagen om moeilijke onderwerpen, maar zeker ook zingewereldsvraagstukken te bespreken.

Hierdoor wordt die vrijplaats tegelijkertijd als een punt van zorg gezien door het personeel: met name onder mentoren heerst de angst dat jongeren 'onder de radar doorvliegen' en dat zij niet op tijd kunnen ingrijpen.

Een verrijking van het onderwijs

Hoe prachtig zou het zijn als (vso-)scholen een geestelijk verzorger in dienst zouden nemen? Iemand die de ruimte heeft om samen met de jongeren stil te staan bij ervaringen, zingewereldsvragen en -behoeften. Die het personeel ondersteunt wanneer een zingewereldsvraag de kop opsteekt tijdens een les (want dat gebeurt!), maar hen ook handvaten aanbiedt om hier zelf mee aan de slag te gaan.

Uit een onderzoek dat Ipsos I&O deed in opdracht van *Trouw*, kwam naar voren dat zingewereld belangrijk is voor jongeren, meer nog dan voor andere leeftijdsgroepen (Van Beek,

et al., 2024). Een geestelijk verzorger bezit vaardigheden en attituden om beter inzicht te krijgen in wat er speelt bij de jongere en in zijn levensverhaal, maar nog belangrijker is het inzicht wat de jongere verkrijgt over zichzelf, zijn levensverhaal, zingeving, visies en meningen.

Daarnaast kan een geestelijk verzorger helpen bij het creëren van bewustwording met betrekking tot de luisterattitude waar jongeren behoefte aan hebben en het personeel inzicht geven in wat zij daarin kunnen betekenen, zodat ook in het 'alledaagse' het contact en de gespreksonderwerpen meer diepgang kunnen krijgen. Mijns inziens zou dit een verrijking van het onderwijs zijn.

Literatuur

- Beek, M. van, Steenhuis, P.H., Huisman, J. (2024). Waarom vooral jongeren zoeken naar zingeving. 'Mijn generatie heeft behoefte aan stabiliteit'. *Trouw*, 18 november 2024.
- Boer, A. de, Warrens, M., Bijstra, J. (2023). *Symbiose in het voortgezet speciaal onderwijs: onderzoek naar vormgeving van symbiose, opbrengsten van, en ervaringen met symbiose*. Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.
- Bulk, L. van den (2011). *Later kan ik altijd nog worden wat ik wil*. Garant-Uitgevers.
- Delfos, M. (2004). *Communiceren met pubers*. Symposium in Abdij van Postel, Martine Delfos.
- Moran, Á. (2014). *The rationale for school chaplaincy in Ireland*. Dublin City University.
- Smeets, W., Nahar, J., Hijweege, N. (2015). Zingeving bij jongeren in de onderbouw van het vmbo. *Psyche en Geloof*, 26, no. 3.
- Versantvoort, M. (2022). *Zin verzoet de arbeid: over arbeid en zingeving in een paradoxale samenleving*. Protestantse Theologische Universiteit Groningen.
- Warrens, M., Boer, A. de, Bijstra, J. (2023). *De invloed van leerling- en schoolkenmerken op de prestaties en ontwikkeling van leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het (voortgezet) speciaal onderwijs*. GION Onderzoek/Onderwijs.